
การศึกษาภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
A Study of Wisdom, and Conservation and Revival of the Way of Life of
Pomelo Farmers in the Nakhon Chai Si River Basin

นิภาวรรณ เจริญลักษณ์*

Nipawan Charoenlak

ธีรศักดิ์ อุณารมณเลิศ**

Thirasak Unaromlert

นรินทร์ สังข์รักษา***

Narin Sungrugsa

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญา สภาพการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาและแนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟูเพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ พื้นที่ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนอง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ระดับปัจเจก ประกอบด้วย เกษตรกร ผู้อาวุโส ลูกหลานของชาวสวนส้มโอ ประชาชน ระดับกลุ่มองค์กร ประกอบด้วย ตัวแทนนายอำเภอ เกษตรอำเภอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ครู กลุ่มเครือข่าย และกลุ่มเกษตรกร ระดับเครือข่ายทางวิชาการ ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด เกษตรจังหวัด ผู้ค้าส้มโอ เครือข่ายทางวิชาการ จำนวน 60 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์สถานการณ์ การถอดบทเรียนแบบชุมชนนักปฏิบัติ และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาของเกษตรกรชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ด้านคุณค่า ทักษะ และความเชื่อ ส้มโอคือความอุดมสมบูรณ์ ความมีสุขภาพดี ด้านวิถีการทำกิน เป็นการเรียนรู้ภูมิประเทศเพื่อทำสวนส้มโอให้สอดคล้องกับอากาศและสภาพดิน และส้มโอคือการอยู่ร่วมกันและระบบนิเวศวิทยาที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของชาวสวน 2) สภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางปัญญาที่สืบทอดแบบรุ่นต่อรุ่น ด้านคุณค่าความสำคัญของวิถีเกษตรกร ได้แก่ ระบบนิเวศวิทยา และสำนึกความเป็นชาวสวนส้มโอ ด้านการดำรงอยู่ ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญาให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง 3) แนวทางการจัดการตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้แก่ การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติแบบเรียนรู้ไปปรับใช้ไป การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้สามารถปรับตัวและพัฒนาทั้งต่อชุมชนและกลไกภายนอก 4) แนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟู เพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้แก่ การฟื้นฟู ตามแนวทางที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ การประยุกต์ เป็นการผสมผสานความรู้เก่าและใหม่เพื่อสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การสร้างใหม่ การคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ เพื่อให้สวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา / การอนุรักษ์ / พื้นฟู / วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

*นักศึกษาลัทธิสุตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

**อาจารย์ประจำสาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

***อาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ABSTRACT

The objectives of this research were to study: 1) the wisdom of pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin, 2) the condition of conservation and the existence of pomelo farmers wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin, 3) guidelines of self-management using pomelo farmers' wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin, and 4) guidelines for the conservation and revival of pomelo farmer's wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin. This research comprised qualitative and participatory action research methods. The area of this study was Bangtoei and Songkanong sub-districts in Sampran district of Nakhonpathom. Key informants were divided into three levels: individual level including farmers, elders, farmers' children; general level comprising people who live in this area; node level, namely, district agents, district agriculturalists, members of Subdistrict Administrative Organization, village headmen, teachers, relatives, and farmer groups; and the network level which included provincial governor, provincial agriculturalists, pomelo merchants, and academics in total 60 people. The tools of this study were focus group discussion, in-depth interviews, SWOT analysis, lessons learned, community of practice and participant observation. The data used a content analysis to organize the data. The results of the research were as follows: 1. regarding the wisdom of pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin, it was found that the format of the wisdom of pomelo farmers includes, (1.1) values, attitudes, and the belief, that pomelo is the preferable fruit for rites, is plentiful and healthy, and plays a role in Chinese traditions and rituals, (1.2) to earn a reasonable living based on the condition and specific ecology of the area, pomelo gardeners must fully understand the soil conditions, and recognise weather patterns in order to produce good pomelos (1.3) the pomelo is a symbol of unity and in the context of the area and ecology it represents independence and mutual assistance in irrigating, and planting, pomelo seeds, and salvaging gardens when faced with flooding-all farmers must help and depend on each other; 2. As for the condition of conservation and the existence of pomelo farmers wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin, the principle elements are (2.1) social and cultural capital, including knowledge of intellectual capital of pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin which is passed on from generation to generation, (2.2) the uniqueness of the ecology, and the sense of community are of special value and importance to pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin, (2.3) the inherited wisdom of pomelo farmers can co-exist with the the dynamics of globalization to support conservation; 3. With respect to guidelines of self-management using pomelo farmers' wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin, there must be a focus on (3.1) learning from practice and adaption because the way of life of pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin is a unique identity and, (3.2) information and knowledge gained from outside must be adapted and developed for suitability within the community and outside; 4) guidelines for the conservation

and revival of pomelo farmer's wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin include (4.1) revival of methods used by ancestors to, accumulate experience such as adapting to different soil conditions, and the conservation of pomelo seeds etc., (4.2) the application should combine old and new knowledge to best suit the context of the area, and (4.3) rebuilding, creating new formats that co-exist with change.

Keywords : Local Wisdom / Conservation / Revival /

Way of Life of Pomelo Farmers in Nakhon Chaisri River

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเกษตรกรรมของประเทศ และเป็นอยู่อารยธรรมสำคัญที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ พื้นที่จังหวัดนครปฐมเป็นที่ราบลุ่มที่ดอน ส่วนที่ราบลุ่มบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี ได้แก่ ท้องที่อำเภอนครชัยศรี สามพราน และบางเลน มีความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนแถบนี้ ส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีเป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงของจังหวัด นครปฐม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอำเภอสามพรานมีพื้นที่และรายได้จากการปลูกส้มโอมากที่สุดในจังหวัดนครปฐม โดยมีพื้นที่ปลูกส้มโอทั้งหมด 5,346 ไร่ ความเป็นสังคมเกษตรกรรมที่หาเลี้ยงครอบครัวจากการปลูกส้มโอเป็น อาชีพหลัก Nakhon Pathom Provincial Agricultural Office, (2009) Nartvaranant, P., et al. (2009, p.5) กล่าวว่า ส้มโอเป็นผลไม้เศรษฐกิจที่สามารถปลูกได้ทุกภาคของประเทศไทย แต่มีชื่อเสียงมากอยู่ที่จังหวัด นครปฐม โดยเฉพาะอำเภอสามพรานและนครชัยศรี สามารถปลูกส้มโอมีรสชาติดีมากที่สุดเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยพันธุ์ที่ได้รับความนิยมและเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ได้แก่ พันธุ์ทองดี และขาวน้ำผึ้ง นอกจากนั้น ส้มโอนครชัยศรีได้รับการขึ้นทะเบียน “ผลไม้บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI)” จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวง พาณิชย์ นับว่าเป็นการรับประกันถึงรสชาติและถิ่นกำเนิดได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงผลการ พัฒนาประเทศที่ผ่านมาไม่ได้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควรทำให้เกิดปัญหาและภาวะวิกฤต นานาประการ วิถีเกษตรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาความนิยมลดลงเนื่องจากในปัจจุบันพื้นที่การผลิตส้มโอได้กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย มีผู้นำส้ม โอจากแหล่งอื่นมาขายอาศัยชื่อส้มโอนครชัยศรี มีการเอารัดเอาเปรียบในด้านการซื้อขาย ชื่อเสียงของส้มโอนคร ชัยศรีถูกทำลายเพื่อการค้ากำไร เกษตรกรหันไปปลูกพืชชนิดอื่นที่ให้ผลเร็ว ใช้ที่ดินจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น ทำให้พื้นที่ปลูกส้มโอลดลงจำนวนมาก ปัญหาน้ำเสียทำให้เกษตรกรขาดความมั่นใจที่จะพัฒนาสวน ปุย สาร กำจัดศัตรูพืชรวมถึงค่าแรงการเกษตรมีราคาสูง ขาดการตลาดจากรุ่นสู่รุ่น ปัญหาภัยอุทกภัยที่ส่งผลกระทบต่อ วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จากเหตุการณ์อุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 สวนส้มโอเป็นหนึ่งในพื้นที่ เกษตรที่ได้รับผลกระทบอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดนครปฐม ความเสียหายที่เกิดขึ้นรุนแรง เช่น ในอำเภอสามพรานซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกส้มโอกว่า 80% ของจังหวัดนครปฐมนั้นน้ำได้ท่วมสวนส้มโอไปทั้งหมด The Thailand Research Fund (TRF), (2011, p.3) ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีโอกาส สูญพันธุ์ และอาจจะส่งผลกระทบในระยะยาวทำให้เกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีไม่มีพันธุ์ส้มโอที่ดีที่มี คุณภาพมาเพาะปลูก การสืบทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำ นครชัยศรีมีความสำคัญอย่างยิ่งมีผลต่อความมั่นคงของชาติ ทั้งยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป แต่จากปัญหาดังที่กล่าวมาจึงตระหนักว่าภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีซึ่งเป็นวิถีเกษตรที่ สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเริ่มเลือนลางลง ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาวิจัย เรื่อง

การศึกษาภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี เนื่องจากวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีช่วยให้เกิดการเรียนรู้ เป็นฐานความรู้เพื่อนำไปศึกษาและพัฒนาประเทศ เป็นแหล่งการเรียนรู้จากภูมิปัญญา ทำให้คนในชุมชนเกิดการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตอันจะทำให้วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และเป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่นในการสืบทอดและอนุรักษ์ พื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
2. เพื่อศึกษาสภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
4. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟู เพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่ ตำบลบางเตยและตำบลทรงคนอง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ศึกษาเป็นการเจาะจงเลือก (Purposive sampling) เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนส้มโอ มีพื้นที่ในการปลูกส้มโอมากที่สุดในจังหวัดนครปฐม และเป็นพื้นที่ที่สวนส้มโอได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ภัยพิบัติอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2554

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มีจำนวนทั้งสิ้น 60 คน ประกอบด้วย

2.1 ระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ เกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ผู้อาวุโส ผู้เชี่ยวชาญ ปรชาญชาวบ้าน คนท้องถิ่น ลูกหลานของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ประชาชนทั่วไปที่อาศัยในเขตตำบลบางเตยและตำบลทรงคนอง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม จำนวน 40 คน

2.2 ระดับกลุ่มองค์กร ประกอบด้วย องค์กรภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญ กลุ่มเครือข่ายของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี กลุ่มเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีที่มีสวนส้มโออยู่ในเขตติดกัน จำนวน 10 คน

2.3 ระดับเครือข่าย ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม เกษตรจังหวัด ผู้ค้าและผู้ซื้อส้มโอ เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรมส่งเสริมวิชาการเกษตร กรมชลประทาน จำนวน 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบประเมิน (Evaluation form) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การถอดบทเรียน (Lessons Learned)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) พร้อมทั้งใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นต่างๆ และสังเคราะห์เรียบเรียงเพื่อตอบคำถามการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาของเกษตรกรชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีได้มีพัฒนาการมาพร้อมกับชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี แต่ด้วยบริบทของพื้นที่ที่เหมาะสมประกอบด้วยวิถีการดำเนินชีวิตที่มีการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่นได้สะท้อนให้เห็นวิถีชาวสวนส้มโอ นครชัยศรีเป็นที่รู้จักแพร่หลาย จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาที่สะท้อนผ่านองค์ประกอบของการอนุรักษ์พื้นฟูภูมิปัญญาและการดำรงอยู่ของชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีที่สำคัญประกอบด้วย ด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ด้านคุณค่า และด้านการดำรงอยู่ ด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

การอนุรักษ์และพื้นฟูภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีตั้งอยู่ในฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีกระบวนการสั่งสมและสืบทอดมาเป็นระยะเวลานาน ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนส้มโอ นครชัยศรีและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ดังนี้

ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำสวนส้มโอที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นชาวจีนที่เข้ามาประกอบอาชีพในบริเวณลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้สืบทอดการทำสวนส้มโอซึ่งเป็นผลไม้ที่ชาวจีนนิยมรับประทาน อีกทั้งยังเป็นผลไม้ที่ลูกหลานใช้สำหรับการไหว้บรรพบุรุษในเทศกาลสำคัญๆ การพัฒนาปรับปรุง คัดเลือก การดูแล ที่มีอย่างต่อเนื่องได้กลายเป็นภูมิปัญญาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่

ระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นลุ่มน้ำ เป็นจุดบรรจบของน้ำที่ไหลมาจากทางภาคเหนือภาคกลางและภาคใต้ต่างๆ ประกอบกับเป็นรอยต่อระหว่างน้ำทะเลหนุนซึ่งทำให้เกิดน้ำกร่อยที่พอเหมาะส่งผลให้การปลูกส้มโอได้รสชาติที่ดี และเป็นที่ต้องการของคนโดยทั่วไป นอกจากนี้แล้ว ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก การเดินทางที่เป็นไปอย่างสะดวกส่งผลให้การกระจายผลผลิตส้มโอและสินค้าอื่นๆ เป็นไปอย่างรวดเร็ว ชาวสวนมีรายได้ต่อเนื่อง

ระบบเครือข่าย การมีสายสัมพันธ์ทางครอบครัว ความเป็นญาติพี่น้องภายในชุมชนซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ภูมิปัญญามีความต่อเนื่อง

โครงสร้างชุมชน ภายใต้โครงสร้างของชุมชนที่มีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและเชื่อมโยงทั้งชาวสวนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรตำบล สถาบันวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณที่มีต่อเนื่อง ส่งผลให้กระบวนการอนุรักษ์และพื้นฟูภูมิปัญญา ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้ของชุมชน ด้วยสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มีลักษณะเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งด้านการพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็น ระบบการตลาด ที่ต้องติดตามอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ของชาวสวนอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้วิถีชาวสวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้

ด้านคุณค่า

ความภาคภูมิใจต่ออาชีพชาวสวนส้มโอซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้ให้กับครอบครัวแล้วยังถือว่าเป็นอาชีพที่สืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้สามารถดำรงอยู่ได้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีสามารถดำรงอยู่ได้ มีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

ความตระหนักในคุณค่า ชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรียังคงเชื่อมั่นและมีความภาคภูมิใจว่าส้มโอนครชัยศรีมีรสชาติที่แตกต่างจากที่อื่น และเป็นที่ต้องการของประชาชนทั้งในและต่างประเทศ การดูแลและใส่ใจในการดูแล เพื่อให้ได้คุณภาพที่ดี รักษามาตรฐานทั้งด้านรสชาติและรูปลักษณะของส้มโอให้เป็นที่ต้องการของตลาดให้มากที่สุด

ความมุ่งมั่นต่อวิถีชาวสวนส้มโอ แม้ว่าปัจจุบันลูกหลานที่จะรับช่วงต่อในการทำสวนส้มโอจะมีน้อย เนื่องจากเห็นว่าเป็นอาชีพที่เหนื่อย แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มที่หลายๆ ครอบครัวได้มุ่งมั่นสนับสนุนให้ลูกหลานสืบทอดการทำสวนส้มโอ เนื่องจากเห็นว่าเป็นอาชีพที่อิสระและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ ประกอบกับมีเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สนับสนุนการทำสวนส้มโอได้สะดวกขึ้น

ความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ด้วยภูมิศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับเป็นพืชเชิงชี้ทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัด ส่งผลให้มีนโยบายและการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญให้วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

ด้านการดำรงอยู่

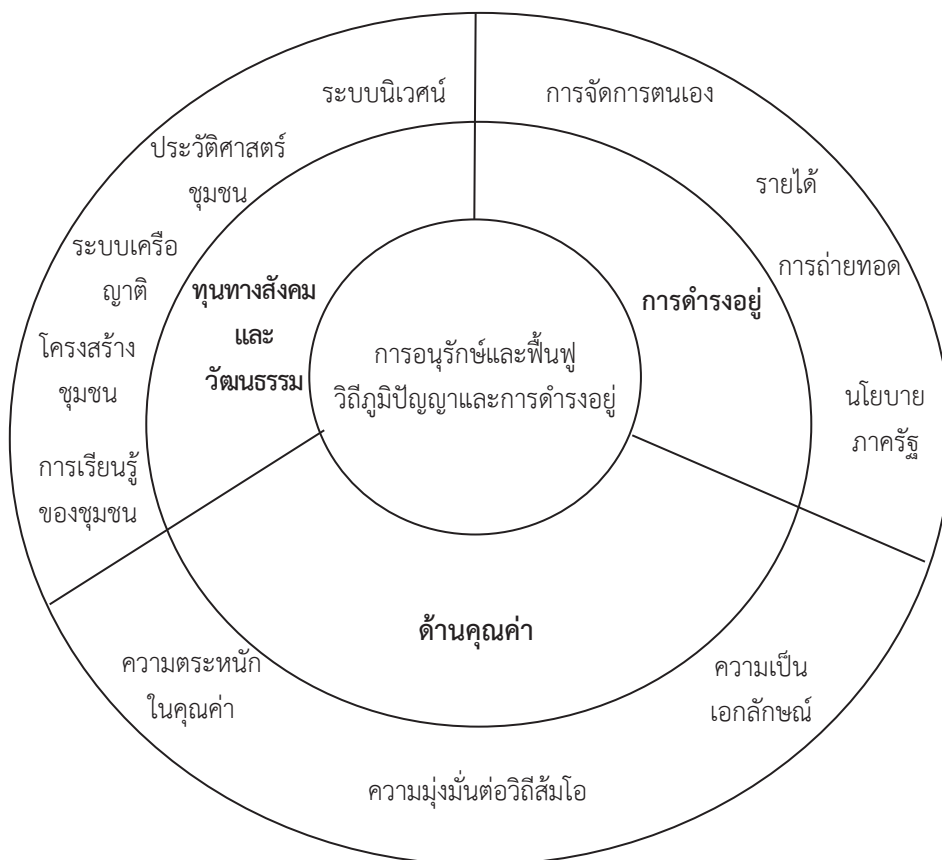
ปัจจัยสำคัญของการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การจัดการตนเอง แม้ว่าจะมีเทคโนโลยีที่สะดวกมากยิ่งขึ้น แต่ด้วยสภาพบริบทของพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ ความต้องการทางการตลาด ความเสี่ยงจากโรคแมลงศัตรูพืชที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เกษตรกรต้องมีการเรียนรู้และจัดการตนเองได้ในเบื้องต้น ทั้งการเรียนรู้และเงินทุนในการบริหารจัดการ

รายได้ ความต้องการทางการตลาดที่มีอยู่ต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอยังคงรักษาการทำสวนส้มโอให้ดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้แล้วการทำสวนส้มโอยังสามารถปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อสร้างรายได้เพิ่มเติมอีกด้วย

กระบวนการถ่ายทอด ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูคือกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำงานให้ลูกหลาน แม้ว่าปัจจุบันความรู้ทางวิชาการจะสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ แต่การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติและทักษะต่างๆ จากประสบการณ์ตรง ยังคงเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดให้กับผู้รับช่วงต่อ

นโยบายภาครัฐ ด้วยส้มโอเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับประเทศ การสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านกลไกการตลาด ภาควิชาการ การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ถนน หนทาง ระบบคลองส่งน้ำที่ยังต้องมีการปรับปรุงต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ชาวสวนยังต้องการ

2. ผลการศึกษาสภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ด้านกระบวนการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและการดำรงอยู่ของชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีได้มีพัฒนาการมาพร้อมๆ กับชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี แต่ด้วยบริบทของพื้นที่ที่เหมาะสมประกอบด้วยวิถีการดำเนินชีวิตที่มีการถ่ายทอดมาแบบรุ่นสู่รุ่นได้สะท้อนให้วิถีส้มโอนครชัยศรีเป็นที่รู้จัก โดยได้สะท้อนผ่านแผนภาพที่ 1



ภาพที่ 1 แสดงองค์ประกอบของกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีภูมิปัญญาและการดำรงอยู่

2.1 ด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีตั้งอยู่ในฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีกระบวนการสั่งสมและสืบทอดมาเป็นระยะเวลานาน ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนส้มโอในนครชัยศรีและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ดังนี้

2.1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นชุมชนกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำสวนส้มโอที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นชาวจีนที่เข้ามาประกอบอาชีพในบริเวณลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้สืบทอดการทำสวนส้มโอซึ่งเป็นผลไม้ที่ชาวจีนนิยมรับประทาน อีกทั้งยังเป็นผลไม้ที่ลูกหลานใช้สำหรับการไหว้บรรพบุรุษในเทศกาลสำคัญๆ การพัฒนา ปรับปรุง คัดเลือก การดูแล ที่มีอย่างต่อเนื่องได้กลายเป็นภูมิปัญญาที่มี ความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่

2.1.2 ระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นลุ่มน้ำ เป็นจุดบรรจบน้ำที่ไหลมาจากทางภาคเหนือมาตะกอนและแร่ธาตุต่างๆ ประกอบกับเป็นรอยต่อระหว่างน้ำทะเลหนุนซึ่งทำให้เกิดน้ำกร่อยที่พอเหมาะส่งผลต่อการปลูกส้มโอได้รสชาติที่ดี และเป็นที่ต้องการของคนโดยทั่วไป

2.1.3 ระบบเครือข่าย การมีสายสัมพันธ์ทางครอบครัว ความเป็นญาติพี่น้องภายในชุมชนซึ่งสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ภูมิปัญญามีความต่อเนื่อง

2.1.4 โครงการสร้างชุมชน ภายใต้โครงสร้างของชุมชนที่มีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาและเชื่อมโยงทั้งชาวสวนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรตำบล สถาบันวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณที่มีต่อเนื่อง ส่งผลให้กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีภูมิปัญญายังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

2.1.5 การเรียนรู้ของชุมชน ด้วยสถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มีลักษณะเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งด้านการพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็น ระบบการตลาด ที่ต้องติดตามอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ของชาวสวนอย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้

2.2 ด้านคุณค่า ความภาคภูมิใจต่ออาชีพชาวสวนซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้ให้กับครอบครัวแล้วยังถือว่าเป็นอาชีพที่สืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้สามารถดำรงอยู่ได้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้วิถีชาวสวนส้มโอ นครชัยศรีสามารถดำรงอยู่ได้ มีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

2.2.1 ความตระหนักในคุณค่า ชาวสวนส้มโอ นครชัยศรียังคงเชื่อมั่นและมีความภาคภูมิใจว่าส้มโอ นครชัยศรีมีรสชาติที่แตกต่างจากที่อื่น และเป็นที่ต้องการของประชาชนทั้งในและต่างประเทศ การดูแลและใส่ใจในการดูแลเพื่อให้เกิดคุณภาพที่ดี รักษามาตรฐานทั้งด้านรสชาติและรูปลักษณ์ของส้มโอให้เป็นที่ต้องการของตลาด

2.2.2 ความมุ่งมั่นต่อวิถีชาวสวนส้มโอ แม้ว่าปัจจุบันลูกหลานที่จะรับช่วงต่อในการทำสวนส้มโอจะมีน้อยเนื่องจากเห็นว่าเป็นอาชีพที่เหนื่อย แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มที่หลายๆ ครอบครัวได้มุ่งมั่นสนับสนุนให้ลูกหลานมาสืบทอดการทำสวนส้มโอ เนื่องจากเห็นว่าเป็นอาชีพที่อิสระและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ ประกอบกับมีเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สนับสนุนการทำสวนส้มโอได้สะดวกขึ้น

2.2.3 ความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ด้วยภูมิศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับเป็นผลไม้บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัด ส่งผลให้มโนบายและการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญให้วิถีส้มโอ นครชัยศรีสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

2.3 ด้านการดำรงอยู่ มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

2.3.1 การจัดการตนเอง แม้ว่าจะมีเทคโนโลยีที่สะดวกมากยิ่งขึ้น แต่ด้วยสภาพบริบทของพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ ความต้องการทางการตลาด ความเสี่ยงจากโรคที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เกษตรกรต้องมีการเรียนรู้และจัดการตนเองได้ในเบื้องต้น ทั้งการเรียนรู้และเงินทุนในการบริหารจัดการ

2.3.2 รายได้ ความต้องการทางการตลาดที่มีอยู่ต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอ ยังคงรักษาการทำสวนส้มโอให้ดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้แล้วการทำสวนส้มโอยังสามารถปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อสร้างรายได้เพิ่มเติมอีกด้วย

2.3.3 กระบวนการถ่ายทอด ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูคือกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำงานให้ลูกหลาน แม้ว่าปัจจุบันความรู้ทางวิชาการจะสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ แต่การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติและทักษะต่างๆ จากประสบการณ์ตรง ยังคงเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดให้กับผู้รับช่วงต่อ

2.3.4 นโยบายภาครัฐ ด้วยส้มโอเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับประเทศ การสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านกลไกการตลาด ภาควิชาการ การสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานถนนหนทาง ระบบคลองส่งน้ำที่ยังต้องมีการปรับปรุงต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวสวนยังต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ

2.4 ด้านรูปแบบของการอนุรักษ์และฟื้นฟู จากการศึกษาพบว่ารูปแบบที่สำคัญที่สามารถจะสนับสนุนให้วิถีชีวิตชาวสวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้ประกอบด้วย

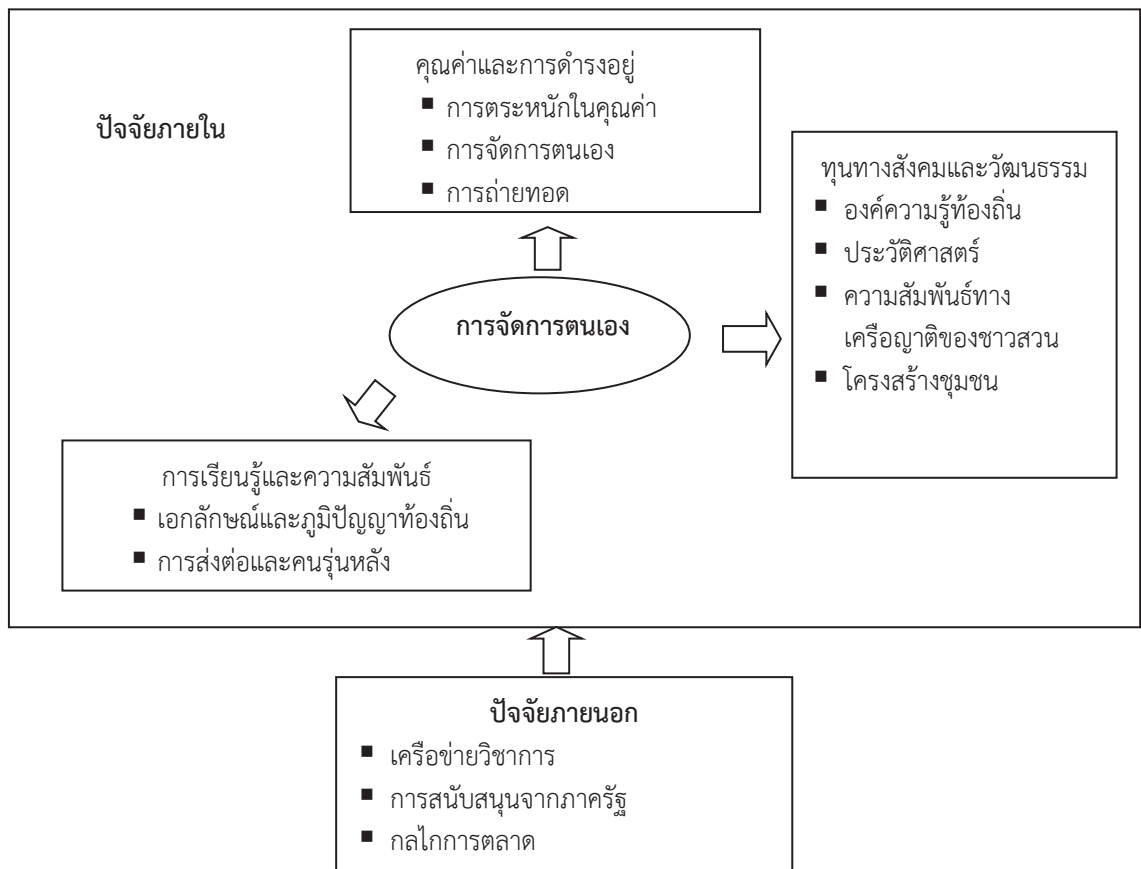
2.4.1 กระบวนการการอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีที่ต้องอาศัยฐานการปฏิบัติจริงของชุมชนเป็นหลัก การเชื่อมโยงกับภาควิชาการทางเกษตร กลไกภาครัฐเพื่อหนุนเสริมองค์ความรู้และการช่วยเหลือเมื่อเกิดวิกฤติ

2.4.2 รูปแบบการจัดการตนเองของเกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งทั้งสองรูปแบบต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญคือสถานการณ์รอบข้างที่มีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ภูมิปัญญาที่ลองผิดลองถูก การรวมกลุ่ม การเชื่อมโยงถึงกลไกการตลาด และการให้ความสำคัญกับการย้อนกลับมาทบทวนประเมินผลเพื่อให้สวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้

3. แนวทางการจัดการตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาของเกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ให้ความสำคัญกับปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

3.1 การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติแบบเรียนรู้ไป ปรับใช้ไปให้เหมาะสม

3.2 การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้สามารถปรับตัวและพัฒนาทั้งต่อชุมชนและกลไกภายนอกปัจจัยต่างๆ ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีภูมิปัญญาและการดำรงอยู่ เนื่องจากปัจจัยต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปัจจัยต่างๆ นั้นล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สิ่งสำคัญคือต้องสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวสวนส้มโอให้มากที่สุดทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงบริบทของพื้นที่ การจัดการตนเองได้ และพร้อมกันรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้ได้อย่างเท่าทัน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางการจัดการตนเอง ดังภาพที่ 2



ภาพที่ 2 แสดงแนวทางการการจัดการตนเอง

จากแผนภาพแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยภายนอกยังมีความสำคัญและส่งผลต่อการอนุรักษ์และดำรงอยู่ของ ภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอ ได้แก่ เครือข่ายวิชาการ การสนับสนุนจากภาครัฐ และกลไกการตลาดที่เป็นความ จำเป็นอย่างยิ่ง ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม และการเรียนรู้รวมถึงความสัมพันธ์ของ ชาวสวนส้มโอซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชาวสวนส้มโอให้ดำรงอยู่ได้

4. ผลการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอ กลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีประกอบด้วย 3 แนวทางคือ

4.1 การฟื้นฟูให้มีความสำคัญกับวิถีภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมา เช่น การอาศัย ทุนทางระบบนิเวศวิทยาในการปรับสภาพดิน การพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ๆ หรือการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อ สร้างรายได้ ระหว่างการรอการเก็บผลผลิต เป็นต้น

4.2 การประยุกต์ เพื่อเป็นการเปิดรับองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำสวนและเพื่อสร้าง รายได้ให้กับเกษตรกร เช่น รูปแบบการดูแลตามหลักวิชาการใหม่ๆ เพื่อลดต้นทุนในการดูแล การพัฒนาสายพันธุ์ ให้แข็งแรงตามภูมิอากาศและสภาพดินที่เปลี่ยนแปลงไป หรือแม้แต่วิธีการเก็บผลผลิตเพื่อให้สามารถรักษา สภาพส้มโอให้เป็นที่ต้องการของตลาด เป็นต้น

4.3 การสร้างใหม่ ด้วยสภาพจำกัดทั้งด้านของภูมิประเทศ ตลอดถึงความเจริญก้าวหน้าทางโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่เป็นทั้งประโยชน์และข้อจำกัดของการทำสวนส้มโอ การหาแนวทางใหม่ๆ ของการทำสวนส้มโอนับว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรชาวสวน เช่น การขยายพื้นที่ส้มโอในพื้นที่อื่นๆ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาของเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

ภูมิปัญญาด้านคุณค่าท้องถิ่นของวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การมีทุนศักยภาพชุมชนที่มีคุณค่าที่ควรดำรงรักษาไว้ให้เป็นฐานรากที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ คุณค่าของวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีหลายด้าน โดยประยุกต์แนวคิดคุณค่าท้องถิ่น ประกอบด้วย ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม การบูรณาการภูมิปัญญากับระบบนิเวศธรรมชาติของพื้นที่ การคัดสรรพันธุ์ส้มโอ การกำหนดและเรียนรู้การดูแลส้มโอตามปฏิทินชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่จนได้รับการยอมรับให้เป็น “ผลไม้บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” ในด้านทุนสติปัญญา เกษตรกรชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีการลองผิดลองถูก มีการทดลองปลูกส้มโอจนสั่งสมเป็นประสบการณ์ มีการประยุกต์พืชสมุนไพรมาใช้เป็นยากำจัดศัตรูพืชแทนการใช้สารเคมีอย่างเดียวเพื่อเป็นการลดต้นทุน และเพื่อสุขภาพของเกษตรกรชาวสวนส้มโอ เป็นต้น เป็นนัยยะที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าของท้องถิ่น เป็นฐานการพัฒนาภูมิปัญญาของประเทศเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาวิถีชาวสวนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี การศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่อยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ที่สามารถจะนำมาเป็นมูลค่าและพัฒนาท้องถิ่นให้สามารถต่อยอดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Boonpitak, S., et al. (2016) ได้ศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมืองของชาวนาในเขตอำเภอเมือง และอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของชาวนา การศึกษาครั้งนี้ได้พบว่าประเพณีและความเชื่อเรื่องพระแม่โพสพเป็นจิตวิญญาณที่ผูกพันอยู่ในตัวข้าว เป็นผู้ดูแลให้ต้นข้าวเจริญงอกงามให้ผลผลิตที่ดี สมบูรณ์ และจะดูแลทุกคนในครอบครัวให้มีความสุขเจริญรุ่งเรือง ประเพณีและการดูแลจะแบ่งออกเป็น 3 ระยะประกอบด้วย ระยะแรกข้าวออกรวง เรียกว่าข้าวตั้งท้อง หรือแม่โพสพตั้งท้อง ระยะที่สองเป็นช่วงเก็บเกี่ยวและนำเข้ายุ้งฉาง และระยะสุดท้ายนำออกมาจากยุ้งฉางมาสีเป็นข้าวรับประทาน การศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน การเข้าใจและปฏิบัติวิถีการทำกินให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาจะสร้างมูลค่าทั้งทางจิตใจ สัมพันธภาพของชุมชนท้องถิ่น และเพิ่มมูลค่าต่อผลผลิตที่เกิดขึ้นด้วย

2. เพื่อศึกษาสภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี พบว่าการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทำงานของชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี และแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนเกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่เองที่ต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปได้ การทำสวนส้มโอต้องอาศัยภูมิปัญญาที่ทั้งเก่าและใหม่เพื่อให้เกิดการบูรณาการ มีการนำความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้ชาวสวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ Mme Yuwanuch Tinnaluck (2005) ได้ศึกษาเรื่องการสร้างความรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคม ไม่เพียงแต่สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง แต่ยังทำให้คนในชุมชนเกิดคุณค่าทางจิตใจ และสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น ในโลกยุคโลกาภิวัตน์เป็นยุคของข้อมูลข่าวสารที่มุ่งเน้นความรู้ ความคิด และวัฒนธรรมแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามถ้าไม่

ทำอะไรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในท้องถิ่น เด็กรุ่นใหม่จะสูญเสียรากฐานทางวัฒนธรรมไป การศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์จึงมีความสมดุลระหว่างความรู้สากลและความรู้ในท้องถิ่น ดังนั้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะต้องไปด้วยกันกับความรู้ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกสังคม สอดคล้องกับ Janpanit (1996) ได้ศึกษาการจัดการด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการเก็บข้อมูลใน 2 หมู่บ้านของประเทศไทย พบว่าประชาชนท้องถิ่นยังคงใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังพบว่าภูมิปัญญาบางอย่างเริ่มสูญหายไป บางส่วนถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน ภูมิปัญญาพื้นบ้านบางส่วนไม่ได้มีการถ่ายทอดออกไปสู่ลูกหลาน ภูมิปัญญาบางส่วนถูกปฏิเสธจากบุคคลภายนอกชุมชน ที่สำคัญพบว่า องค์กรส่วนท้องถิ่น ได้ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาชุมชน และขัดความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ Wongboonmak., S. (2015) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย เกิดจากการนำหินอ่อนพรานกระต่าย ซึ่งเป็นเหมืองหินอ่อนแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีสีชมพูสวยงาม และเป็นที่ต้องการของตลาด มาทำเป็นผลิตภัณฑ์หินอ่อนพรานกระต่ายได้ 3 ประเภท คือ 1) ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมไทย และจีน 2) เครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนและของใช้เบ็ดเตล็ด 3) งานแกะสลักของไหว้ ซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตการผลิตสินค้าของคนในท้องถิ่น จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ส่วนกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย มี 7 ขั้นตอน คือ 1) การกำหนดความรู้ ตามหลักคิดของชาวบ้าน เน้นคิดด้านวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่ชาวบ้านมุ่งอธิบายตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ ด้วยวิธีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การแสวงหาความรู้จากนายจ้าง และการทำตามแบบความต้องการของลูกค้า 3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ มีการวาดแบบภาพหัตถกรรมหินอ่อนไว้ในสมุดบันทึก ภาพถ่ายและวีดิทัศน์ 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) มีการประมวลความรู้ในการเขียนรูปแบบผลิตภัณฑ์หินอ่อนและภาษาที่เข้าใจง่าย 5) การเข้าถึงความรู้ การจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ วีดิทัศน์ การจัดทำเอกสารเผยแพร่ องค์ความรู้การสาธิต การเขียนแบบ และการสืบทอดด้วยวาจา 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ที่มหาวิทยาลัยจัดขึ้น องค์ความรู้บนเว็บไซต์ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ นายจ้างถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกจ้าง ส่วนครอบครัวมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากพ่อแม่สู่ลูก และเครือญาติ 7) การเรียนรู้ การนำความรู้มาใช้ประโยชน์เกิดระบบการเรียนรู้สร้างองค์ความรู้และประสบการณ์ใหม่ นำไปสู่การปรับตัวและพัฒนาหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย ดังนั้น องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายเป็นความรู้ที่ชัดเจน นำมาสู่การเผยแพร่ ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวาง และมีการนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายไปถ่ายทอดแก่เด็กและเยาวชนผ่านเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายสู่สถานศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น เช่นเดียวกับการศึกษาของ Guruug (1997) ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชน Tarami Magars ทางตะวันตกของประเทศ Nepal โดยพบว่า กระแสแห่งความเจริญหรือการพัฒนาประเทศ อาทิ ความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของ Nepal ถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในทางลบต่อระบบจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตาม พบว่า ยังมีอีกหลายชุมชนที่มีความเข้มแข็งของระบบจารีตประเพณี และมีการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนให้ยั่งยืนอยู่ได้

ดังได้กล่าวแล้วนั้น สภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกรรมสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ด้าน การให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาที่มีวัฒนธรรมวิถีชีวิต เกษตรกรดั้งเดิม และทุนทางสังคมที่มีอยู่ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน พื้นที่ที่เอื้ออำนวย ทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำนครชัยศรีเป็นฐานนับว่าเป็นแนวทางหนึ่งของกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ไปสู่ความยั่งยืนให้กับชุมชนได้ อีกทั้งกระบวนการต่างๆ ยังเป็นการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนวิถีของชุมชนเอง ไม่แยกส่วน และชาวสวนส้มโอเองก็สามารถเรียนรู้พร้อมๆ กับการดำเนินชีวิตประจำวันตามปกติ

3. แนวทางการจัดการตนเองโดยใช้ภูมิปัญญาของเกษตรกรรมสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

ผลการศึกษาจากการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นการสะท้อนแนวทางการสร้างการเรียนรู้จากนักวิจัยและชุมชนโดยเริ่มตั้งแต่การเข้าไปร่วมเรียนรู้กับชุมชน การพัฒนาโจทย์และกิจกรรมร่วมกับชุมชนพร้อมกับพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมศักยภาพชุมชน การติดตามประเมินและสะท้อนกลับให้แก่ชุมชน ซึ่งเกษตรกรรมสวนส้มโอมีการจัดการตนเองด้านความรู้ ทักษะการเกษตร การฟื้นฟูสวนส้มโอจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้านและเพื่อนๆ เกษตรกรชาวสวน แนวคิดนี้ได้สอดคล้องกับ Subhimaros, T. (2007) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้สะท้อนถึงผลการวิจัย ประกอบด้วย 1. องค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยชุมชนปรี๊ดทม 5 ด้าน จุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดวิธีการดูแลเด็ก ด้วยความรัก และทะนุถนอม องค์ความรู้เนื้อหาวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอด เป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในองค์ความรู้และเนื้อหาวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้นำทางธรรมชาติของชุมชน คุณลักษณะของผู้รับการถ่ายทอดให้ลูกหลานภายในครอบครัวและถ่ายทอดให้คนอื่นในชุมชนที่มีความสนใจเรียนรู้ วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดมีลักษณะเป็นมุขปาฐะ การแสดงวิธีการให้ผู้เรียนจดจำ การทดลองทำด้วยตนเอง การให้เลียนแบบจากผู้ถ่ายทอด และการให้เรียนรู้แบบครูพักลักจำ ส่วนสื่อที่ใช้ ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อกิจกรรม และสื่อวัสดุ การประเมินผลกระบวนการถ่ายทอด เป็นการประเมินอย่างไม่เป็นทางการด้วยการสังเกตและให้คำแนะนำ คุณค่าของวัฒนธรรมที่มีต่อบุคคล เป็นคุณค่าทางจิตใจ รู้สึกได้รับการคุ้มครองป้องกัน ดูแลรักษา ปิดเป่าความทุกข์โรคร้ายต่างๆ คุณค่าของวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนเป็นคุณค่าที่ทำให้ชุมชนมีความผูกพันเหนียวแน่น คนรุ่นใหม่เคารพนับถือ เชื่อในคำสอนของผู้สูงอายุ และในด้านพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมฯ ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน องค์ประกอบของการสร้างพลัง ได้แก่ แนวคิดและหลักการ วัตถุประสงค์ ความรู้พื้นฐาน และยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีขั้นตอนการสร้างพลัง ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (2) การระบุความต้องการชุมชน (3) การสร้างผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชน (4) การสร้างหน่วยการเรียนรู้ (5) การทดลองใช้หน่วยการเรียนรู้ (6) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ (7) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ และประเมินผลการสร้างพลัง

4. แนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เพื่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของเกษตรกรรมสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี

จากการศึกษาพบว่าแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อการดำรงอยู่ของเกษตรกรรมสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีทั้งนี้เพื่อให้ชาวสวนส้มโอมีคุณภาพชีวิตที่ดีและวิถีวัฒนธรรมของชาวสวนส้มโอสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง นั้นต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่ ด้าน (1) ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (2) เสริมสร้างการเรียนรู้และสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชน ความจำเป็นขององค์ความรู้ที่ควรมีในชุมชน (3) การมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงการดำรงอยู่ของวิถีชาวสวนส้มโอ (4) การรับรู้และเห็นความเป็นไปของปัจจัยภายนอก ซึ่งชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรม คือ

มีปราชญ์ชาวบ้านที่ให้ความรู้ ทักษะการปลูกส้มโอมีทรัพยากร สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีวัฒนธรรมเป็นเกษตรกรรมดั้งเดิม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เห็นคุณค่าและตระหนักในการฟื้นฟูการเกษตร คือสวนส้มโอให้คงอยู่กับอำเภอสามปราชญ์ตลอดไป ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Charoenrath, O. (2000) ศึกษาเรื่อง การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เป็นงานวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายปรากฏการณ์เศรษฐกิจพอเพียงในมุมมองของชาวบ้านภายใต้บริบทสังคมที่เปลี่ยนผ่าน สังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัย ซึ่งเป็นปัจจัยจากภายนอกซึ่งเข้ามาครอบงำระบบคิดของชุมชน เป็นการศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการสร้างข้อสรุปจากทฤษฎีจากฐานรากมาอธิบาย และทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ของการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การที่ชุมชนหมู่บ้านยังมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ของตนเอง อำนาจดังกล่าวเป็นรากฐานจะนำไปสู่การสร้างและการพัฒนาระบบจัดการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ในระบบบรรทัดฐานของหมู่บ้านที่ปรากฏอยู่ในจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงโลกทัศน์ระบบคุณค่าของชุมชน และงานศึกษาของ Ratanarojsa, P. (2002) ศึกษาเรื่อง ชุมชน: เงื่อนไขของการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุน ได้ศึกษาถึงการนำเข้าแนวคิดแห่งทุนนิยมมาสู่สังคมไทยตามแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทุนชุมชนด้านทานกระแสทุนนิยม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการแสวงหาความหมายของทุนในชุมชน ตั้งแต่ยุคสังคมประเพณีจนถึงสังคมทุนนิยม โดยศึกษาการสะสมทุนว่ามีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และนัยทุนชุมชนที่ค้นพบประกอบด้วย 4 ส่วนที่สำคัญ คือ 1) ความเป็นเจ้าของทุนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน 2) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม 3) ระบบความรู้ในชุมชน และ 4) ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่เชื่อมโยงคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อันสะท้อนถึงทุนที่ช่วยนำไปสู่การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้ภายในชุมชน และนำมาซึ่งความหมายของชุมชน ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกับทุนทางสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรส่งเสริมและสร้างศักยภาพชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง ให้ชุมชนตระหนักถึงการเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในพื้นที่
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรมชลประทานควรมีการหาแนวทางการป้องกันน้ำท่วมสวนส้มโอในระยะยาวและเป็นรูปธรรม
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรหาแนวทางให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีให้น้อยที่สุดเพื่อสุขภาพของชาวสวนส้มโอและผู้บริโภค
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่มองค์กรในพื้นที่ และระดับเครือข่ายภายนอกในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
5. องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัดควรมีการจัดตั้งสมาคมส้มโอเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองในด้านต่างๆ เช่น ราคาจำหน่ายส้มโอ การอนุรักษ์พันธุ์ส้มโอในพื้นที่ การสร้าง

ความห่วงใยในการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอ การให้ความรู้และเทคนิคใหม่ๆ ในการปลูกและการดูแลรักษาส้มโอให้กับเกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มเมื่อนั้นนครชัยศรี

6. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอกองเกตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ ให้มีทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญในการปลูกส้มโอ โดยมีการส่งต่อความรู้จากเกษตรกรรุ่นเก่าสู่เกษตรกรรุ่นใหม่ โดยไม่หวังความรู้ มีการถ่ายทอด สืบสาน เรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์

7. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอกองเกตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอ และส่งเสริมให้หันกลับมาให้ความสำคัญกับอาชีพชาวสวนส้มโออย่างรู้คุณค่า และสำนึกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

8. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอกองเกตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรส่งเสริมการประยุกต์ผลิตภัณท์จากส้มโอให้หลากหลาย ส่งเสริมเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) เพื่อให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นเป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับส้มโอ

9. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอกองเกตรจังหวัด และมหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรส่งเสริมให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอมีการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่ายในการปลูก การดูแลรักษาส้มโอ เพื่อให้เกษตรกรชาวสวนส้มโอทราบภาพรวมค่าใช้จ่าย รายได้จากการจำหน่ายส้มโอ ซึ่งจะเป็นการวางแผนทางการเงินของตนเองได้

ข้อเสนอแนะในการท้าวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เกี่ยวกับวิถีภูมิปัญญาส้มโอในบริบทอื่นๆ เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ พัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมที่เป็นการต่อยอดความรู้เดิมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว และเพื่อเป็นการเรียนรู้และแก้ปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบท

2. หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาความร่วมมือกันในลักษณะการวิจัยไปพร้อมๆ กับกระบวนการพัฒนามากกว่าการลงพื้นที่ในลักษณะโครงการปฏิบัติการ เช่น การประชุมสัมมนาการอบรมเพื่อเสริมศักยภาพ การรับความคิดเห็น เพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่มีความยั่งยืน อีกทั้งไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ดีให้กับชุมชน

3. ควรออกแบบการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้กับเครือข่ายวิชาการในท้องถิ่นเพื่อให้เห็นความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับชาวสวนส้มโอนครชัยศรี ด้านการศึกษาระดับฐานรากให้มีการบูรณาการการวิจัยพื้นถิ่นกับการเรียนรู้การสอนในชั้นเรียน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังความรู้เรื่องส้มโอในฐานะพื้นที่เศรษฐกิจของชุมชน รวมถึงอาชีพอื่นๆ ที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

4. ควรมีการวิจัยต่อยอดเพื่อเสริมศักยภาพและพัฒนากลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแกนนำผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชน เป็นต้น กลุ่มต่างๆ เหล่านี้จะเป็นผู้นำที่สำคัญในการต่อยอดความรู้ และส่งต่อให้กับรุ่นหลังๆ ได้ รูปแบบการวิจัยอาจเริ่มด้วยการสร้างเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Learning) หรือชุมชนแนวปฏิบัติเฉพาะเรื่อง (Community of Practice) หรือการเป็นกลุ่มเครือข่ายการวิจัย (Collaborative Research)

5. ควรมีการวิจัยถอดบทเรียนและจัดการความรู้ให้กับหน่วยงานและเครือข่ายต่างๆ ที่รับผิดชอบ เพื่อให้เล็งเห็นคุณค่าขององค์ความรู้เฉพาะของพื้นที่ (Tacit Knowledge) และนำออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะ อย่างเรียบง่ายและทุกคนสามารถเข้าถึงได้ (Explicit Knowledge) การวิจัยแนวนี้อาจรวมถึงการออกแบบให้เป็น การวิจัยพัฒนาสื่อด้านการส่งเสริมวิถีภูมิปัญญาส้มโอเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านนี้สู่สาธารณะ และสร้าง ความตระหนักร่วมให้ประชาชนทั่วไปในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีภูมิปัญญาส้มโอในฐานะพืชเศรษฐกิจของ ประเทศ

6. ควรมีการวิจัยต่อยอดด้านเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) เพื่อเป็นการต่อยอด และเสริมรายได้ให้แก่ประชาชนผู้ทำสวนส้มโอสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้น

7. วิถีภูมิปัญญาส้มโอนับว่าเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทย ควรมีการวิจัยและพัฒนาเป็นการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์ และต่อยอดงานวิจัยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จะเป็นการสร้างรายได้ให้กับ ชุมชนและประเทศได้อีกทางหนึ่งด้วย

8. ควรมีการวิจัยด้านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อศึกษาและรวบรวมภาษาที่เกี่ยวข้องกับภูมิ ปัญญาของการทำสวนส้มโอ ซึ่งจะมีเอกลักษณ์และบริบทของภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ และสะท้อนถึงวิถีภูมิปัญญา ของชาวสวนส้มโออีกทางหนึ่งด้วย

References

- Angyurekul, N., et al. (2007). **Pummelo's Production Economics and Marketing in Central Region, Complete Research**. Bangkok : The Thailand Research Fund (TRF).
- _____. (2012). **2011 Thailand's Flood Damage Assessment for Recovery: A Case Study of Protected Geographically Indicated Pomelo Varieties, Complete Research**. Bangkok : The Thailand Research Fund (TRF).
- Boonpitak, S., et al. (2016). Culture Traditional and Local Knowledge of Farmer's Plant Local Rice in Muang and Sai Ngam Districts, Kamphaeng Phet Province. **The Golden Teak : Humanity and Social Science Journal (GTHJ.)**, 22(Special Issue), 95.
- Bourdieu, P. (1997). **The Forms of Capital in Halsey, A.H., H. Lauder, P. Brown and A.S. Wells (eds). Education: Culture, Economy, Society**. Oxford : Oxford University Press.
- Charoenrath, O. (2000). **The formation and Adaptation of Sufficiency-Economy in the Changing Thai Context**. Doctoral dissertation, Development Education, Srinakharinwirot University.
- Davenport, T.H. & Prusak, L. (1998). **Working knowledge: How organizations manage what they know**. Boston : Harvard Business School Press.
- Department of Agriculture. (2001). **Seminar Report on Strategies for Exporting Pomelo**. Bangkok : The Agricultural Co-operative Federation of Thailand., LTD.
- Doungthong, T. (1999). **Pomelo Planting**. Bangkok : The Agricultural Co-operative Federation of Thailand., LTD.
- Fetterman, D.M. (2001). **Foundations of Empowerment Evaluation**. Thousand Oaks, CA. : Sage Publications, Inc.

- Gorteratada, R. (2007). The history of pomelo Nakhon Chaisi. and the foundation of the community's past horticultural development. **Journal of Social Sciences and Humanities**, 33(2), 184-185.
- _____. (2008). **The Economic Changes in Nakhon Chaisi, A.D.1896-1926**. Master of Arts, The Graduate School, Kasetsart University.
- Grossi, Diana Lynn. (2001, May). The Role of Superintendents in Engaging the Public in Defining the Goals of Education. **Dissertation Abstracts International**, 61(11) 4241-A.
- Gurung, OM Prasad. (1997). **Customary System of Natural Resource Management Amoong Tarami Magar of Western Nepal**. New York : Cornell University.
- Janpanit, Surasin. (1996). **Indigenous Knowledge in Natural Resource Management : The Case of Two Villages in Thailand**. Doctoral dissertation, The University of Wisconsin-Madison.
- Kovach, Sally Anne. (1987). **An Artisan's Tale (Original Study) Tang Dynasty China Pottery**. New York : Columbia University Teacher College.
- Mme Yuwanuch Tinnaluck. (2005). **Knowledge Creation and Sustainable Development : A Collaborative Process between Thai Local Wisdom and Modern Sciences**. Doctoral dissertation, Universite De Poitiers.
- Nartvaranant, P., et al. (2009). **Pre-harvest Fruit Drop and Seasonal Variation of Plant Nutrient in 'Thongdee' and 'Khao Nam Pleung' Pummelo on Nakhon Chaisri-Mae Klong River Basin Rigons, Complete Research**. Bangkok : The Thailand Research Fund (TRF).
- _____. (2010). **Development of knowledge connection in pummelo production to the agriculturist in Nakhon Prathom province, Complete Research**. Bangkok : The Thailand Research Fund (TRF).
- Pornsiripongse, S., et al. (2005). **Nakon Chaisri River Plain Communities : An Investigation into their ways of life**. Bangkok : Akepimthai., LTD.
- Ratanarojsa, P. (2002). **Community Capital: Underlying Conditions for the Survival of Local Community within Capitalism**. Doctoral dissertation, Development Education, Srinakharinwirot University.
- Samphan District Agricultural Extension Office. (2010-2012). **District Agricultural Development Plan Year 2010-2012, Bangtoei sub-district, Samphan district**. Nakhon Pathom : Samphan District Agricultural Extension Office.
- _____. (2015-2017). **District Agricultural Development Plan Year 2015-2017 Bangtoei sub-district, Samphan district**. Nakhon Pathom : Samphan District Agricultural Extension Office.

- Samphran District Agricultural Extension Office. (2015-2017). District Agricultural Development Plan Year 2015-2017 Bangtoei sub-district, Samphran district. Nakhon Pathom : Samphran District Agricultural Extension Office.
- Sheila L. Croucher. (2004). **Globalization and Belonging : The Politics of Identity in a Changing World**. Rowman & Littlefield, p.10.
- Stowe Dong. (2006). The Wisdom of the Hands. **Encounter**, 19(4), 11.
- Subhimaros, T. (2007). **Development of Northern-Khmer child rearing cultural transmission process based on the local wisdom empowerment theory**. Doctoral dissertation, Philosophy Program in Early Childhood Education, Faculty of Education, Chulalongkorn University.
- The Thailand Research Fund (TRF). (2011, November). TRF Forum. **Policy-Research Platform**, 2(4), 3.
- Tobin, T. (2003). **Ten principles for knowledge management success**. Stamford, CT : Gartner.
- Wongboonmak, S. (2015, May-August). The Knowledge Management on the Local Wisdom about Marble Handicraft Phrankratai, Prankratai District in Khamphaeng Phet Province. **The Golden Teak : Humanity and Social Science Journal (GTHJ.)**, 21(2), 83.